

О.В. Марусяк,
асистент кафедри філософії і права,
Буковинський державний
фінансово-економічний університет

ПРОБЛЕМА АНАЛІЗУ КОНФЕДЕРАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Анотація. У статті проведено комплексне правове дослідження конфедерації як наддержавного утворення згідно із сучасних методологічних досягнень в юридичній науці на основі історичних прикладів. Проаналізовані основні ознаки конфедеративного устрою, які дозволяють його відмежувати від суміжних форм державної організації.

Ключові слова: форма держави, форма держав, конфедерація, конфедеративна держава

Аннотация. В статье проведено комплексное правовое исследование конфедерации как надгосударственного образования согласно современных методологических достижений в юридической науки на основе исторических примеров. Проанализированы основные признаки конфедеративного устройства, которые разрешают его отграничить от смежных форм государственной организации.

Ключевые слова: форма государства, форма государств, конфедерация, конфедеративное государство

Summary. The article deals with complex legal research of confederation as supranational union according to modern methodological achievement of jurisprudence on the historical basis' examples. The main attitudes of confederal system that able to dissolve it from contagious forms of state organization are analyzed.

Key words: form of state government, form of state governments, confederation, confederal state

Сучасні світові інтеграційні та дезінтеграційні процеси в правовій, політичній та економічній системах суспільства часто призводять до утворення різноманітних складних моделей організації державного устрою (федерацій, конфедерацій, митних союзів тощо), які одночасно з одного боку є в багато чому схожими, а з іншого — інституційно різні. Такі державотворчі процеси спричиняють наступну поняттєво-категоріальну проблему в юридичній теорії: з огляду на спільність багатьох ознак між різними складними формами державного ладу досить складно їх всіх відмежувати та класифікувати, що неприпустимо для юридичної науки. Тому будь-які дослідження, які будуть мати за мету формування чіткої парадигми

тієї чи іншої форми складної держави будуть безперечно актуальними для юридичної науки.

Конфедерація досліджувалася в єдності з іншими складними формами державного ладу та в контексті теорії федералізму у працях наступних науковців: С.В. Бобровника, Д. Елазара, А. Каламкаряна, А. Капустіна, О. Картунова, Г. Князева, М. Костенко, І. Котюка, О. Котюка, О. Куць, О. Майбороди, О. Маруховської, М. Марченка, В. Миронова, А. Моммена, П. Надолішнього, М. Обушного, В. Ребкала, Ю. Римаренка, Б. Страшуна, Г. Таллока, Ю. Тихомирова, Н. Ушакова, В. Чиркіна, А.Фрідмена, Ю. Юмашева та ін. Однак, завжди при аналізі конфедеративного устрою залишалася наступна проблема: невизначеність формально-юридичної та поняттєвої природи і характеру самої конфедерації. Справа в тому, що одними авторами конфедерація сприймається виключно як форма державного устрою, тоді як іншими — як міжнародно-правове об'єднання, як суб'єкт міжнародного права [13, с. 209]. Для прикладу, С.В. Бобровник стверджує, що «найпоширенішим є визначення конфедерації як форми слабо централізованого державного устрою, за якої ознаки державного утворення мають як держава в цілому, так і її складові частини, що визначаються суб'єктами конфедерації, сфера компетенції центральних органів є обмеженою, а основні владні повноваження належать вищим органам суб'єктів конфедерації» [2, с. 398]. Натомість І.І. Котюк і О.І. Котюк пишуть наступне: «Дехто вважає, що формою територіального устрою держави є й конфедерація. Але конфедерація — це не держава, а тимчасове об'єднання суверенних держав для спільного вирішення ними окремих питань (військових, економічних, політичних та ін.). Саме тому у конфедерації немає жодних ознак держави — ні спільної території, бо кожен її член функціонує у межах своїх державних кордонів, ні спільних органів влади тощо» [8, с. 71]. Методологічно дана проблема ще більше ускладнюється тим, що також паралельно «учені виділяють рівнозначні поняття: "конфедеративну державу" і "конфедеративний союз"», або називають

конфедеративною державу-члена (суб'єкта) конфедерації [10, с. 1].

На думку автора, основною причиною дуалістичного розуміння природи конфедерації є те, що конфедерація вивчається щонайменше двома галузевими юридичними науками (конституційним і міжнародним публічним правом) з позиції власного предмету. В конституційно-правовій доктрині однозначно домінує державницький погляд на конфедерацію як на складну державу, тоді як міжнародне право відноситься до конфедерації не як до держави, а як до особливого суб'єкта міжнародного права у ролі міжнародної (міждержавної) організації. А оскільки юридичні науки, на відміну від точних і природних наук, «не можуть собі дозволити однолінійного сприйняття світу через складність самого суспільства і породжених явищ» [9, с. 16], то і загальна теорія держави і права, яка покликана бути своєрідним «методологічним арбітром» між різними юридичними теоріями, повинна сформулювати єдину загальнотеоретичну світоглядну парадигму конфедерації, і поки вона цього не зробить, жодна із вищеназваних позицій не може претендувати на остаточне визнання в юриспруденції.

Ще однією проблемою аналізу конфедерації є, як справедливо зазначає Г.А. Князев, невідповідність існуючого рівня наукових знань про конфедерацію сучасним потребам [4, с. 3]. Справді, на сьогодні в світі відсутнє хоча б одне державне об'єднання, яке б, по-перше, себе проголошувало конфедерацією, а, по-друге, визнавалося всією міжнародною спільнотою саме як конфедерація. Лише сучасна Швейцарія позиціонує себе як конфедерація, незважаючи на свій федеральний устрій. І хоча Швейцарську Конфедерацію де-юре можна розцінити як конфедерацію, насправді це — федерація. Таку нетипову назву для федеративної держави можна пояснити, як мінімум, двома наступними причинами. По-перше, внаслідок історичної традиції, оскільки Швейцарія, перш ніж стати федерацією, зберігала конфедеративну форму своєї організації протягом багатьох століть. А по-друге, внаслідок лінгвістичної випадковості: німецькою мовою офіційна назва Швейцарії звучить як Schweizerische

Eidgenossenschaft (означає «Швейцарське клятвенне товариство» [15, с. 163]). Даний топонім неможливо буквально перекласти на інші офіційні мови Швейцарії, тому при перекладі на французьку та італійську мови був обраний на найбільш наближений за смисловим відтінком відповідник франц. «confédération» та італ. «confederazione», хоча, власне, по-німецьки «конфедерація» звучить як «Staatenbund» [10, с. 16], або ж «Konföderation» [11, с. 308].

Якщо сьогодні немає жодної конфедерації, то відповідні приклади такої державної організації допоможе знайти історичний підхід. На думку В.О. Миронова, історія державних утворень дозволяє цілком обґрунтовано причислити до конфедеративних утворень лише Швейцарську Конфедерацію в 1291 — 1798 рр. і 1815 — 1848 рр., Республіку Сполучених провінцій в Нідерландах в 1579 — 1795 рр., Німецьку конфедерацію в 1815 — 1866 рр., Сполучені Штати Америки в 1781 — 1787 рр., Конфедеративні Штати Америки в 1861 — 1865 рр. [10, с. 12]. Також деякі вчені, зокрема Л.І. Спиридонов, вважають, що Австро-Угорщина в 1868 — 1918 рр. була конфедерацією [14, с. 62], незважаючи на те, що вона функціонувала як єдина держава.

А от в чому усі вчені-державознавці сходяться — це те, що Конфедерація Сенегамбія була останньою класичною конфедерацією в сучасному розумінні цього слова в державно-політичній історії [10, с. 18]. Цей союз був конфедерацією двох невеликих африканських держав — Республіки Сенегалу і Республіки Гамбії. Договір про створення Конфедерації Сенегамбія був підписаний 17.12.1981 р. і після ратифікації 29.12.1981 р. парламентами обох країн вступив в силу з 01.02.1982 р. В ньому передбачалося:

- 1) збереження кожним із членів Конфедерації своєї незалежності, суверенітету і членства в Організації Об'єднаних Націй (ООН);

- 2) створення спільних конфедеративних (наддержавних) інституцій Сенегамбії — Президента Сенегамбії (яким автоматично вважався Президент

Сенегалу), Віце-Президента Сенегамбії (ним ставав Президент Гамбії), Ради Міністрів та Парламенту Конфедерації (останні дві інституції формувалися уповноваженими національними органами держав-членів конфедерації);

3) координацію зовнішньої політики Сенегалу і Гамбії;

4) координацію політики у сфері транспорту і зв'язку (комунікацій);

5) можливість спільних дій кожної із держав-членів конфедерації у випадку військової загрози ззовні та/або внутрішнього безладу в одній із них;

б) економічна інтеграція Сенегалу і Гамбії [12, с. 30; 17].

Однак, ця конфедерація проіснувала недовго: вона розпалася внаслідок того, що Договір про створення Конфедерації був анульований Сенегалом 30.09.1989 р. після відмови Гамбії перейти до більш інтегрованої форми — митного союзу [10, с.18].

В 1990-1991 рр. актуальним політичним проектом було оновлення радянської псевдофедерації і створення замість неї Союзу суверенних держав (ССД) — демократичної конфедерації, яка б здійснювала владу в межах повноважень, делегованих суверенними республіками-учасниками ССД. Однак з розпадом СРСР зникли всі надії на ССД, а Співдружність Незалежних Держав, як зазначається в його Статуті [16], не є державою, і не володіє наднаціональною юрисдикцією. Хоча, незважаючи на це, деякі вчені все одно вважають, що СНД, як і будь-які співдружності, є конфедерацією сьогодення [8, с. 71-72].

Також в юридичній науці сьогодні залишається невирішеним питання, чи можна Європейський Союз відносити до конфедерації. З приводу правої природи цього утворення є аж три позиції. Одні учені, зокрема Н.М. Ушаков, вважають Євросоюз конфедерацією, інші (такі як М.Л. Костенко, Ю.М. Юмашев) — визнають міжнародною організацією. Виділяється і третя точка зору (Р.А. Каламкарян, А.Я. Капустін), згідно якої ЄС має особливий правовий статус, який відрізняється від раніш відомих видів міжнародних об'єднань [1, с. 115].

Незважаючи на діалектично суперечливу природу конфедерації, «в

сучасній науковій літературі міцно утвердилася думка про те, що конфедерація не є державою» [10, с. 1], а швидше наддержавним утворення або міжнародно-правовим об'єднанням. М.В. Цвік визначає конфедерацію як союз суверенних держав, створений для досягнення певних цілей і здійснення відповідних напрямків державної діяльності при збереженні і інших питаннях повної самостійності [3, с.115]. Цікавою, безперечно, є думка А.Є. Козлова, який вважає, що необхідно виділяти міжнародно-правові конфедерації, які виступають як єдине ціле тільки в міжнародних відносинах, і державно-правові конфедерації, які організують державно-правові відносини держав, які об'єдналися [5, с. 80].

Спробуємо узагальнено дослідити істотні риси конфедерації.

По-перше, конфедерація є союзом держав. А це означає, що її вже доцільніше характеризувати не як «форму держави», а швидше як «форму держав», оскільки вона сама по собі є наддержавним утворенням, яке вимагає наявності у її складі не менше двох суверенних держав. А оскільки, як вважається «конфедерація не може стати конфедеративною державою» [6, с. 147], саме ці суверенні держави можна назвати конфедеративними (суб'єктами конфедерації) [7, с. 14]. З огляду на це конфедерація завжди має міжнародний (міждержавний) договірний характер, але одночасно і не є міжнародною організацією, оскільки вона є новою формою організації кількох держав, яку вони набувають внаслідок створення такого союзу, тоді як міжнародні організації не створюють нових форм для держав. Конфедерація не є повноправним суб'єктом міжнародного права, вона може діяти на міжнародній арені лише в рамках, які строго визначені міжнародним договором про її утворення. З цього випливає, що конфедерація в принципі не може бути прийнята в ООН як окрема держава, оскільки повноправними суб'єктами міжнародного права (і членами ООН) є держави, які конфедерацію утворили.

По-друге, держави-члени конфедерації зберігають свій власний суверенітет, вони його нікому не передають і не делегують, а тільки

обмежують лише деякі свої суверенні права на користь конфедерації, наділяючи її компетенцією із найзагальніших питань, заради яких вона створена, тому власних суверенних прав конфедерація не може мати, так само як і власного суверенітету. Тому держави-члени конфедерації зберігають право вільного та безперешкодного виходу зі складу конфедерації в односторонньому порядку. Односторонній порядок виходу із складу конфедерації означає, що сам юридичний факт виходу та відмови від участі у конфедерації не потребує санкціонування як з боку самої конфедерації (чи її представницьких органів), ні з боку інших її держав-членів, і залежить виключно від юридичної волі держави, яка виходить із складу конфедерації.

По-третє, конфедерація завжди створюється для досягнення певної цілі. Цілі (мета) створення конфедеративного союзу різноманітні, але в будь-якому разі обумовлені історичною епохою його існування. Наприклад, в умовах феодалізму конфедерація була постійним союзом держав для досягнення військових і зовнішньополітичних цілей [12, с. 54], але в теперішній час такими основними цілями є переважно сприяння економічному та соціальному прогресу держав-учасників або захист інтересів держав-членів на міжнародній арені [10, с. 20]. Зокрема, конфедерації можуть утворюватися для вирішення нагальних соціальних, економічних, фінансових, транспортно-комунікаційних, рідше політичних проблем. Вичерпний перелік питань, для розгляду і вирішення яких таких союз утворюється міститься в установчих документах конфедерації, і може бути розширений чи звужений виключно за наявності згоди держав-членів такого союзу. Однозначно, що при досягненні цілей створення конфедерації або втраті інтересу до неї конфедерація невідворотно розпадається [10, с. 12].

По-четверте, для реалізації завдань, пов'язаних із створенням конфедерації, уповноважені державні органи суб'єктів конфедерації можуть домовитися про єдину грошову систему, єдині митні правила, а також єдину міждержавну кредитну політику на увесь період існування конфедеративного утворення та створити спільні конфедеративні зовнішньополітичні, оборонні,

чи інші органи, які будуть представляти спільні інтереси конфедеративних держав у міждержавних відносинах зі світовим співтовариством. Однак, важливо зазначати, що для виконання цих завдань конфедерація не має своїх спільних законодавчих, виконавчих і судових органів, характерних для держави. Конфедеративний устрій також не передбачає єдиної армії, єдиної системи податків і єдиного державного бюджету.

По-п'яте, конфедерація зберігає громадянство тих держав, які знаходяться в тимчасовому союзі, хоча режим переміщення громадян однієї держави на територію іншої держави значно спрощений (без віз та інших формальностей).

І останнє — конфедеративні держави недовговічні. По суті, суміщаючи в собі ознаки як міжнародно-правової, так і державної організації конфедеративний союз під впливом тих чи інших причин губить рівновагу, необхідну для його існування [10, с. 19]. Причина цього закладена в самій конфедеративній моделі устрою держав, оскільки наявність наперед визначених цілей, заради якої створюється конфедерація, означає в будь-якому разі її тимчасове існування. Тому часто в літературі зазначають, що розвиток конфедерації підпорядкований «залізного закону»: конфедерація або розпадається на окремі держави, або еволюціонує у федерацію [9, с.66].

Таким чином, основною проблемою в дослідженні конфедерації є подвійний підхід в юридичній науці, згідно із яким одні науковці сприймають її як форму державного устрою, а інші — як міжнародно-правове (наддержавне об'єднання). Однак, чіткий та ґрунтовний аналіз основних ознак конфедерації дозволяє розкрити її сутність як особливу форму двох і більше суверенних держав, абсолютно несхожу на будь-які інші форми державної організації. Оскільки конфедерація уособлює зовсім інші засади державного будівництва, ніж, скажімо, федерація, то її ототожнення з будь-якими іншими формами складного державного ладу в юридичній науці є неприпустимим. Проте, в будь-якому випадку питання конфедерації ще довго буде залишатися відкритим в юридичній науці, тому загальна теорія

держави і права як «методологічний арбітр» покликана в майбутньому сформувати загально визнану світоглядну парадигму конфедерації для остаточного вирішення цієї проблеми в державознавстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арбузов А.В. Европейский Союз: международная организация или конфедерация? / А.В. Арбузов // Правоведение. — 2005. — №4. — С. 115-123
2. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. — К.: ТОВ «Видавництво „Юридична думка”», 2007. — 992 с.
3. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. — Харків: Право, 2011. — 584 с.
4. Князев Г.А. Конституционные основы конфедерации: [дисс... канд. юрид. наук: 12.00.02] / Г.А. Князев — Санкт-Петербург, 2000. — 189 с.
5. Козлов А.Е. Парламентаризм и союз государств / А.Е. Козлов // Разделение властей и парламентаризм. — М., 1992. — С. 74-85
6. Козлов А.Е. Федерализм и демократия на форуме юристов: [Доклад] / А.Е. Козлов // Государство и право. — 1992. — № 4. — С. 147
7. Колесников А. Федерация и конфедерация: исторический выбор / А. Колесников // Агитатор. — 1989. — № 18. — С. 14-15
8. Котюк І.І. Основи теорії держави і права: [Навч. Посібник] / І.І. Котюк, О.І. Котюк — К.: Версія, Видавець Іван Котюк. — 2003. — 225 с.
9. Крестовська Н.М. Теорія держави і права: Елементарний курс. [Видання друге] / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвєєва — Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. — 432 с.
10. Миронов В.О. Конфедеративные союзы: историческая характеристика и правовая основа / В.О. Миронов // Право и жизнь. — 2006. —

№ 102 (12). — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.law-n-life.ru/arch/102_Mironov.doc/

11. Новий німецько-український та українсько-німецький словник / Уклад. В.Ф. Малишев. — Д.: Сталкер, 2000. — 448 с.

12. Попов Р.В. Конфедерация государств: история и современность: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01/ Попов Р.В.— Москва, 2002.—200 с.

13. Проблемы теории государства и права: [Учебное пособие] / Под. ред. М.Н. Марченко. — М.: Юристь, 2002. — 656 с.

14. Спиридонов Л.И. Теория государства и права / Л.И. Спиридонов — М.: «Статус ЛТД+», 1996. — 304 с.

15. Соломонова С.А. Федеральная конституция Швейцарии 1848 г. / С.А. Соломонова // Правоведение. — 2005. — № 3. — С. 163-167

16. Устав Содружества Независимых Государств от 22.01.1993 г. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua/>

17. Agreement between the Republic of the Gambia and the Republic of Senegal Concerning the Establishment of the Senegambia Confederation (1981) // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.gambia.dk/senegambia_confederation.html